

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:4, Issue:20
sssjournal.com

pp.2809-2820
ISSN:2587-1587

2018
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 11/05/2018 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 16/07/2018
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 17.07.2018

MARUF VE İHSAN TEMELLİ AİLE ANLAYIŞININ AİLE İLİŞKİLERİNE ETKİSİ¹

MARUF AND IHSAN-BASED FAMILY VALUES IN THE QUR'AN

Dr. Öğr. Üyesi Duran Ali YILDIRIM

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi dr.ali70@hotmail.com,
Karaman/Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Ali BAYER

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Karaman/Türkiye

ÖZ

Toplumsal hayatın en önemli kurumu ailedir. Aile sevgi ve merhamet temelleri üzerine kurulan, karşılıklı saygı ve anlayış ile sürdürülen ve gerek duyulduğunda ihsan ve maruf ilkelerine riayet ederek bitirilmesine izin verilen bir ilişkidir. Eşlerin birbirlerine karşı sevgi, saygı, güven ve merhametlerini kaybettikleri zaman evliliği devam ettirmeleri mümkün değildir. Bu ilkelerin temelinde ise sabır, sadâkat ve metanet ile vefa ve fedakârlık bulunmaktadır. Bu süreçte eşlerin ihsan ve maruf temelli söz ve eylemlerde bulunmaları Kur'an'ın en önemli tavsiyesidir. Aile kurumu ile eşlerin şahsiyet ve onurlarının korunması buna bağlıdır. Çünkü insan onur ve şahsiyeti ile yaşayan, sevgi ve saygı görek hayata bağlanan, umutla yaşayan bir varlıktır. Bu değerleri kaybettiği zaman hayata tutunmakta zorlanan bir özelliğe sahiptir. Bu sebeple Kur'an, evliliği sonlandırma sürecinde eşlerin ve ailelerinin birbirlerini incitme ve yıpratmalarına izin vermemektedir.

Günümüzün ve toplumumuzun en büyük problemi sevgi ve heyecanla kurulan aile ve evliliklerin nefret ve şiddetle sonlandırılmasıdır. Aile içi ve aileler arası şiddetin önlenmesi Kur'an'ın ön gördüğü ihsan ve maruf temelli bir aile anlayışını oluşturmaya bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Aile, İhsan, Maruf

ABSTRACT

The most valuable institution in social life is family. Family is a relationship founded on the bases of love and compassion, sustained by mutual respect and understanding, and ending with gratitude and maruf when it is needed. It is not possible for marriages to continue in a situation where spouses lose love, respect and compassion towards each other. It is the most important recommendation of the Qur'an that the wives of the spouses and the maruf based on the words and actions in this process. The protection of the personality and dignity of the spouses depends on it. The Qur'an does not allow spouses and their families to hurt each other in this separation process.

The biggest problem of our society and today is that the families and marriages established with love and enthusiasm are terminated with hatred and violence. Preventing violence and violence between the family and the family is to create a family-oriented understanding of the good and evil that the Qur'an predicts.

Keywords: Qur'an, Family, Ihsan, Maruf

¹ Bu Makale 18-21 Mayıs 2017 Tarihinde Alanya II. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumunda sunulan bildiriden geliştirilerek hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim, erkek ve kadının bu dünyadaki yalnızlığının karşı cins ile giderildiğini, gerçek anlamda mutluluğun evlilik yolu ile elde edildiğini belirtmektedir: “*Size onlar sayesinde ve onlarla huzur ve sükûnete ermeniz için kendi cinsinizden eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet var etmesi O'nun kudretinin âlâmetlerindedir. Bunda düşünen bir topluluk için işaretler vardır*” (Rûm, 30/21). Fakat bu rahatlama ve sükûnet bulmayı sadece cinsel ihtiyacın karşılanması ve cinsel zevke ulaşma anlamında değerlendirmek uygun değildir. Böyle bir yaklaşım, insanın ruhî ve mânevî boyutlarının ihmal edilerek sadece bedenî ihtiyaçlarıyla tanıtılması anlamına gelir. Evlenme ve aile hayatı eşlerin hem düzenli ve meşrû tarzda cinsel ihtiyaçlarını karşılamasına hem de birbirlerine maddî ve mânevî destek olarak hayat arkadaşlığı kurmasına vesile olduğundan çok yönlü yarar ve hikmetler taşır. Âyette de bu farklı yönler işaret vardır. Her iki yön ile irtibatlı bulunan üçüncü bir nokta ise, aile hayatını bütün canlıların tabiatlarında var olan “neslini devam ettirme” güdüsünü en tabii ve mâkul biçimde karşılıyor olmasıdır. İşte evlilik kurumunu ve aile hayatını, bu üç ihtiyacın meşrû ve mâruf, yani dinin ve aklın yadırgamadığı ilkeler ve kurallar çerçevesinde karşılanması şeklinde değerlendirmek daha uygun olur (Apaydın ve ark,1999: 195).

Evlilik ve aile, temelde bu üç yönlü arzu ve ihtiyaçların insanlık onuruna uygun tarzda ve meşrû bir şekilde tatmini amacıyla yönelik olarak tarih boyunca hemen her din ve inanışta, kültür ve medeniyetlerde kabul edilen ve toplumun çekirdeği olarak varlığını koruyan bir kurum olma özelliği taşımıştır. İslâm dini aile kurumuna ilişkin ölçü ve ilkeler koyarken, öncelikle evliliğin anılan bu üç yönünü dikkate almış ve bunun meşrû ve mâruf çerçevesinde gerçekleştirilebilmesi için birtakım düzenlemeler getirmiştir (Apaydın ve ark,1999: 195).

Kur'an, aile kurmayı ve evliliği teşvik eder, evliliğin çeşitli fayda ve hikmetlerine işaretle öneminden bahseder (Nisâ, 4/3, 24; Nahl, 16/72; Rûm, 30/21). Evliliği eşlerin birbirlerine özellikle kocanın karısına verdiği “sağlam bir teminat” olarak nitelendirir (Nisâ,4/21). Kadının kocası kocanın da karısı üzerinde birtakım haklarının bulunduğunu bildirmekle birlikte (Bakara, 2/228, 233; Nisâ, 4/4, 20-21; Talâk, 65/7) bu hakların ne olduğu konusunda ayrıntıya girmek yerine “mâruf” ölçüsünü getirir. Mâruf ilâhî beyan yanında, İslâm toplumunun anlayış, ihtiyaç ve geleneği çerçevesinde oluşan, gerektiğinde değişen ve gelişen bir ölçüttür. Kur'an, prensip itibariyle erkeklere kadınlarla iyi geçinmeyi tavsiye ederek (Nisâ, 4/19), evlilik bağının korunmasında kocaya daha ağır bir sorumluluk yükler (Nisâ, 4/34). Geçimsizlik olduğunda da taraflara sabır, fedakârlık ve hoşgörüyü öğütler (Nisâ, 4/19, 34). Topluma da hakemler vasıtasıyla eşlerin arasını bulma görevi yükler (Nisâ, 4/35). Geçinme imkânı yoksa güzellik/ihsân ile ayrılmayı, karşılıklı olarak haklara riayeti ve saygıyı ister (Talâk 65/1-2, 6-7).

Kur'an'a göre insanlar tarafından kurulan ilk sosyal grup ailedir (Nisâ, 4/1). İlk kurulan mahkeme de yine Hz. Adem'in çocuklarının meselesi için kurulmuştur diyebiliriz. Zira sağlam bir aile yapısı sağlıklı bir toplum oluşturmada en önemli unsurdur. İnsan erkek ve dişi olarak yaratılmış ve yeryüzüne toplum halinde yaşamak için dağılmıştır. Karı koca ve çocuklardan meydana ailenin ilk örneğinin Hz. Âdem ile eşi Havva ve çocuklarından teşekkül ettiği bilinmektedir. Kur'an-ı Kerim, sosyal birliğin en üstün ve sağlam yönü ile sevgi, merhamet, sabır ve metanet, iyilik, dayanışma, yardımlaşma, doğruluk, sadâkat, insaf ve Allah korkusunu izleyerek aile yapısı ile ayakta tutulmasını hedeflemektedir (Teyfurov, 2014: 185). Çünkü sosyal hayatın bütün unsurları aileden neş'et etmektedir (Hucurât, 49/13). Aile toplumun temelini oluşturmaktadır. Bu sebeple sağlam ve sağlıklı aile sağlıklı bir toplumun meydana gelmesinde önemli bir işlev görmektedir.

Kur'an ve sünnete göre aile, üzerinde önemle durulması gereken, her bir üyesiyle önemli bir fonksiyon icra eden, toplumu ayakta tutan sosyal bir kurumdur. İslâm dini, aileyi bireyler arasında inanç, güven, sevgi ve merhamete dayalı bir bağ ile sağlam bir temele oturtmuştur. Aile, psikolojik doyumun ortaya çıktığı bir yuva olmakla beraber mensuplarının korunduğu bir sığınaktır. Aile, aynı zamanda kadın ve erkeğin fizikî ihtiyaçlarının meşru yoldan karşılandığı bir müessesedir. Aileyi meydana getiren fertler sevgi, saygı ve güvenle birbirlerine bağlanmalıdırlar. Bunlar, ailenin devam etmesini temin eden psikolojik ve ahlâkî unsurlardır (Doğan, 2003: 56-58). Sevgi ve saygı devam ettiği sürece aile birliği de devam eder, bittiği zaman aile içinde sağlıklı iletişim kaybolur veya aile ilişkileri son bulur.

Kur'an, aile hayatı ile ilgili getirdiği ölçü ve prensiplerle ailenin sağlıklı yürümesini, neslin sağlıklı yetişmesini dolayısıyla sağlıklı bir toplumun oluşmasını hedefler. Bu ilkeler hem hukukî hem ahlâkî hem de kültürel temellere dayanmaktadır. İslâm'ın en temel kaynağı olan Kur'an, aile hayatına dair sağlam ahlâkî ilkeler ve ölçüler koyar ve önemli tavsiyelerde bulunur.

Aile, sosyal hayatın en önemli kurumu olarak sevgi, saygı, sadakat, şefkat ve merhamet, dayanışma, yardımlaşma, doğruluk, insaf ve Allah korkusunu gözeterek korunması ve sürdürülmesi gereken sosyal bir

yapıdır (Kırca, 1991: 40-41). Aile ilişkileri hukukî ilkelerden daha çok ahlâkî esaslarla yürüyen bir sosyal birlikteliktir. Zira aile hukuki bir kurum değil ahlâkî bir müessesedir. Çünkü hukuk hakları gözetir, ahlâk ise haklardan fazlasını gerektirir. Bu anlamda hukuk adâleti, din ise ahlâkî anlamda ihsânî öngörür. Bu sebeple hukuk aileye en son müdahale etmesi gereken organdır. Problemlerin öncelikle taraflar arasında ve aile içerisinde çözülmesi esastır. İnsanların vicdanlarına ve ahlâk anlayışlarına bırakılan aile müessesesinin manevî dinamiklerle beslenmesi ve desteklenmesi önemlidir. Bunun için aile hayatı ile ilgili dinî ve manevî değerler her zaman canlı tutulmalı ve korunmalıdır. Kur'an'ın öngördüğü aile, 'ma'rûf' ve 'ihsan' temelli ahlâk anlayışına dayalı bir sosyal birlikteliktir.

İhsân, zor da olsa kötülüğe karşı iyilikle karşılık vermeyi, ailenin hakkını Allah'ın gözetimi altında olma şuuruyla korumayı ve gözetmeyi emreder. Adâlet, gerektiğinde zor ve şiddet kullanmayı da isteyebilir. İhsân ise, sevgi, bağlılık, samimiyet, ülfet, merhamet ve meveddeti de içerir.

Aile, manevî dinamiklerle kurulan ve yürütülen bir birliktelik olduğu için aile hayatının bir ömür boyu sürdürülmesi esastır ve hedef aile birliğinin her türlü zorluk ve şartlara rağmen devam ettirilmesidir. Bu amaçla eşlerden sabır, fedakârlık ve vefakârlık göstermeleri beklenir. Kur'an'a göre eşler arası sağlıklı ilişki ve iletişimin temelinde sevgi ve merhamet vardır (Rûm, 30/ 21). Ayette geçen 'meveddet' ve 'rahmet' kelimeleri erkek ile kadın arasındaki ülfetin, ünsiyetin ve muhabbetin tezahürüdür. Yine eşler arasındaki sevgi ve eşlerin birbirlerine bağlanma duygusunun gerisinde ilâhî kudretin etki ve işaretleri vardır (İbn Kesîr, 1990: 401). Kur'an'a göre Aile kurumunun sevgi ve merhamet üzerine inşa edilmesi, eşlerin birbirlerine karşı sorumluluklarını yerine getirmek suretiyle sürdürülmesi, gerektiğinde insanlık onuruna uygun bir şekilde bitirilmesi esastır. Ayrılma aile problemlerinin çözülmesinde en son gündeme getirilmesi gereken yol ve çare olarak görülmelidir.

Kur'an'da evlilik, taraflar arasında yapılan bir akid/sözleşme, sorumluluk gerektiren bir anlaşma olarak ele alınır. Ailenin kuruluşunda eşlere, evlilikte karşılıklı görevleri ve sorumlulukları hatırlatılır. Evlilikte gaye, neslin devamı ve çoğalması olduğu gibi, şehvet kuvvetinin de kontrol altına alınması, eşlerin cinsel ihtiyaçlarının karşılanması ve sağlıklı bir toplumun oluşturulmasıdır. Kur'an'da, eşlerin birbirine karşı konumları, birbirleri için elbise oldukları tasviri yapılarak ortaya konmuştur (Bakara, 2/87). Çünkü eşler, birbirlerinin eksiklerini tamamlayan, ikisi birlikte bir bütünü oluşturan, birbirlerinin açıklarını kapatan dost ve yardımcıları olarak görülmektedir.

Aile hayatı ve evlilik her zaman istendiği ve beklendiği gibi devam etmeyebilir. Eşler arasında sevgi ve ilginin azalması, beklentilerin karşılanmaması, güvenin kaybolması aile ve evliliği sarsabilir. Eşler birbirlerini sorgulamaya ve suçlamaya başladıkları zaman bu sarsıntı gittikçe artar ve evlilik sonlandırma aşamasına kadar gidebilir. Bu durumda eşler ve aileler karşılıklı itham ve iftiralarla aile bireylerini ciddi şekilde yaralama ve yıpratmaya teşebbüs edebilir. İşte bu noktada manevî değerlerin rolü çok önemli hale gelir. Çünkü insanları kötü duygu ve çirkin arzularından vazgeçirmede dini duyguların etkisi çok büyüktür.

Görüldüğü kadarıyla Kur'an, aile hayatını karşılıklı anlayış ve olgunlukla yürütülecek insanî bir müessese saydığından aile fertlerinin hak ve görevlerini net çizgilerle belirtmemiş, evliliğin hukukî çatısı ve sonuçları üzerinde ayrıntıya girmemiş, her zaman olduğu gibi bu konuda da taraflarda temel insanî ve ahlâkî erdemlerin oluşmasını, kişilerin Allah'tan çekinir, kuldan utanır bir sorumluluk bilincine ulaşmasını aile hayatının sağlam kurulması ve iyi işlemesi için vazgeçilmez bir ön şart olarak tanıtmıştır. Gerçekten de insanî ve hukukî ilişkilerin sağlıklı bir çizgide seyredebilmesi ancak böyle sağlam bir zeminde mümkün olabilir (Apaydın ve ark, 1999: 197).

İslâm âlimleri kadın-erkek ilişkisinin, fitrî ve doğal ihtiyaç boyutlarını Kur'an'da çerçevesi çizilen ve esasen bu ihtiyaçların temiz ve nezih bir şekilde karşılanmasını hedefleyen ahlâkî ilkelerine uygun olarak çeşitli hukukî düzenlemeler yapmışlar, evlenme ve boşanmayı, aile fertlerinin karşılıklı hak ve görevlerini, konunun toplumu ve hukuk düzenini ilgilendiren yönlerini en ince ayrıntısına kadar belirlemeye çalışan bir hukuk anlayışı geliştirmişlerdir. Onların bu düzenlemeleri yaparken konuyla ilgili olarak Kur'an ve Sünnet'te yer alan emir ve tavsiyelerin yanı sıra içinde yaşadıkları toplumun örf, âdet ve anlayışlarını da dikkate aldıklarında şüphe yoktur (Apaydın ve ark, 1999: 197).

İslam fitrat dinidir ve getirdiği her ilke ve hükümde insan fitratını dikkate alır ve buna göre dini hükümler ve ahlâkî ölçüler koyar. Aile içi anlaşmazlıklar ve ayrılıkların eşleri ve aileleri daha fazla yıpratmaması adına evliliğin devamına veya ayrılığa karar verme aşamasında uyulması gereken ilke ve kuralları belirler. Araştırmaya göre Kur'an, eşlerin evliliğin maruf ölçülerle yürütülmesini, ihsan ölçüleriyle bitirilmesini tavsiye etmektedir (Bakara, 2/129, 131, 132-136; Talak, 65/2). Bu bağlamda konu, Kur'an'ın ısrarla üzerinde durduğu ma'ruf ve ihsân kavramları üzerinden ele alınmaya çalışılmıştır.

2. MA'RÛF KAVRAMI VE KUR'AN'DA KULLANILIŞI

Arapçada “bilmek, tanımak, derin düşünerek kavramak” anlamındaki ‘irfân’ kökünden gelen ma'rûf kelimesi, “bilinen, tanınan, kabul gören, benimsenen şey” manasına gelmektedir (İbn Manzûr, 1990: 236). İşleri düzenlemek, atın yelesini kırmak, çok koku vb. sürünmek, kokusu güzel olmak ve kavmin reisi, başkanı olmak, bilmek ve idare etmek, itiraf ve ikrar etmek, sabretmek ve kokuyu az sürünmek şeklinde olumlu ve olumsuz anlamlarda kullanılmıştır (Dumlu, 2012: 160).

‘Ma'rûf’ kavramının zıddı ‘münker’dir. Münker ise, “bir şeyi bilmemek, zor ve sıkıntılı olmak” gibi anlamları olan ‘nükr’ veya ‘nekâret’ kökünden gelen bir kelime olup tasvip edilmeyen, makbul olmayan, yadırganan ve kendisinden sıkıntı duyulan şey anlamına gelmektedir. ‘İnkâr’ kelimesi de aynı kökten gelir. Ma'rûf kelimesi, Arap câhiliye döneminde “iyilik, ikram, gönül okşayıcı söz ve davranış” anlamında kullanılmıştır (Râgıp, 1986: 495-496; ma'rûf kelimesi için bkz. İbn Manzûr, 1990: 238-240, el-Cevherî, 1984: 1400; el-Ezherî, 344-348). İzutsu'ya göre ma'rûf, “câhiliye dönemine ait yaygın bir anlayış ve düşünceyi yansıtır. Sonraki çağlarda müfessirler ‘ma'rûf’ kelimesini, “din tarafından kabul edilen ve onaylanan” şeklinde tanımlamışlardır. Aslında kavram, cahiliye dönemine mahsus kabileci bir ahlâk anlayışını yansıtmakta, cahiliye dönemine ait olup oradan beslenmektedir (İzutsu, 2011: 322-323.)

Kur'an-ı Kerim insanların birçok durum, tutum ve davranışlarını maruf kapsamına alırken, marufu insanların genel düşünce çerçevesi içinde aklın kabul edip reddetmediği şey olarak değerlendirir (Dumlu, 2012: 161). Bir bakıma toplumsal sağduyunun kabul ve tasvibi de denilebilir. Zira toplumsal sağduyu iyi ve güzel olanı kabul eder, iyilikte bulunmayı, affedici olmayı, iyi geçinmeyi takdir eder. Bunun zıddı olan her şeyi de reddeder.

Şu ayette ma'rûf kelimesi iyi geçinme, iyi davranma anlamında kullanılmıştır. Ayette şu şekilde ifade edilmiştir: “Eğer, hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için (ana-baban) seninle uğraşırlarsa, onlara (bu konuda) itaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi geçin” (Lokmân, 31/ 15). Kurtubî (ö.671/1273) burada geçen ma'rûf kelimesini ‘iyilikle’ şeklinde açıklamıştır. Ayrıca ayetin bu bölümünün gayr-i müslim olan ana-babaya, eğer fakir iseler, imkân dâhilinde mal ile yardım edilmesine, yumuşak söz söylenmesi ve nezaket ve incelikle İslâm'a davet edilmesine delil olduğunu söylemiştir (Kurtubî, 1985, 65).

İbn-i Kesîr (ö.774/1373) de ‘ma'rûf’ kelimesini ‘muhsin’ anlamıyla ele almış, ‘birr’ kelimesinin anlamını da ihsan ile yorumlamıştır. Mevdudî ve Sâbûnî de aynı anlamla tefsir etmiştir (Sâbunî, 1973: 65; Mevdudî, 1986: 294.) Bu anlamıyla ‘ma'rûf kelimesinin ‘birr’ ve ‘ihsan’ kelimeleriyle anlam yakınlığı olmaktadır. Çünkü ana-babaya iyiliği ifade etmek için Kur'an'da “وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا” (Bakara,2/83) ifadesi kullanılmıştır. Burada kastedilen şey, bir amel ve eylemde olması gereken ma'rûf tur. Ahzâb sûresi 6. ayette de mü'minlere karşı ma'rûf bir tavır takınılması emredilmiştir. Bu ayette de yine ‘ma'rûf’, O da iyilik, güzellik ile beraber bu iyilik ve hizmetin karşılık beklemeden ve ana-baba incitilmeden yapılmayı gerektirir. Böyle bir davranış inançlı insandan beklenen bir davranış olarak belirlenmiştir (Yıldırım, 2016: 136). Ayetin anlamı hakkında: “Bütün öteki inananlara karşı, başka bir deyişle, bir mü'minin Hz. Peygambere karşı beslediği büyük sevgi, “bütün mü'minler kardeşler” gerçeğini göz ardı etmesine yol açmamalıdır. “En güzel şekilde” diye çevirdiğim ma'rûf terimi, Râğıb'ın tanımlamasıyla “güzelliğini herkesin kavrayacağı ölçüde açık olan her türlü davranıştır” demektir (Esed, 1999: 851).

‘Ma'rûf’un söz ile olanı, karşıdaki kişide kötü niyet ve duygular oluşturmuyacak, onu şehvete kışkırtmayacak ve özellikle de toplumda örnek alınacak kişilerden beklenen söz ve konuşmalardır. Nitekim “Ey peygamber hanımları” hitabıyla başlayan ayette peygamber hanımlarından “ma'rûf söz” söylemeleri istenirken, onlara, kalplerinde hastalık bulunan kötü niyetli insanlarda şehvî bir arzu meydana getirmeyecek, yabancı erkeklerle müslüman hanımlarına yakışır bir iffet ve tavır içerisinde konuşmaları istenmektedir (Ahzâb, 33/ 32).

Kur'an'da “Tâatun ve kavulun ma'rûf” ifadesiyle Muhammed suresinde geçen “uygun olanı söylemek, bir emre itaatın yanı sıra, inanç ve düşünceyi harekete geçirmek, sözünde dürüstlük ve sadakat sahibi olmak anlamı olduğunu anlıyoruz (İzutsu, 2011: 324-325). Bu yüzden Kur'an, gerçek mü'minlere sözlerinde doğru olmalarını ve insan düşüncesine ters düşmemeye özen gösterip, emredildikleri konularda itaate koyulmalarını öğütlemektedir. Ayette geçen: “Oysa onlara itaat etmek ve ma'rûf olanı söylemek yaraşır” ifadesi, ma'rûfun gerçeği yansıtan doğru söz olduğunu açıklamaktadır (El- Behiy, 1995: 238). Buna göre eşlerin birbirlerine karşı dürüst davranmaları, aldatici ve yanıltıcı konuşmaları gerekir. Bu davranış şekli birbirlerine karşı güveni sağlama ve aile birliğini devam ettirme açısından önemlidir.

Hız. Peygamber'den 'aff' ile muamele etmesi ve 'örf' olanı emretmesi (A'râf, 7/ 199). câhillere aldirmamasının istenmesi, bu erdemlerin peygamberlere, affetme yerine intikam alma, ma'rûf" yerine münkeri istemenin ise câhillere mahsus bir davranış olduğunu gösterir. Buna göre ayette, "câhillere; affedici olmazlar, 'ma'rûf' ile iş yapmazlar, ma'rûf söz söylemezler" anlamı vardır. Halbuki affetmek, Kur'an'da, müttakilere ait bir özellik ve bir "ihsan" davranışı olarak zikredilmiştir (Âl-i İmrân, 3/ 133-134). Başka bir ayette, 'Rahmân'ın Kulları' olma özelliğine sahip olanların "câhillere muhatap olduğunda onlara "selam" deyip geçerler" ifadesi ile câhilce tavırlar takınmayacakları söylenmektedir. "Cahillerin istenmeyen söz ve davranışları karşısında, içinde kötülük bulunmayan ve incitici olmayan bir sözle karşılık verirler." (el-Mahallî ve es-Suyûtî, 2007: 365). Bu ayet, ailede eşlerin birbirlerine hitap tarzlarına dikkat etmeleri, karşı tarafı üzücü ve incitici söz söylememeye özen göstermeleri gerektiğine işaret etmektedir.

Ma'rûf'un zıddı olan "münker" kelimesinin anlamı ise tanınmayan bu nedenle toplum tarafından kabul görmeyen, onaylanmayan yahut kötü görülen demektir. Kur'an'da tekrarlı ve vurgulu bir ifade ile "ma'rûf'un emredilmesi, münkerden sakındırılması" istenmektedir. Bu terkip içerisinde, her iki kavram, 'dinî açıdan iyi ve kötü' olanı anlatmak için kullanılan çok genel ve kuşatıcı kavramların karşılığı olmakta, dolayısıyla da ma'rûf, gerçek imandan doğup onunla uyum arz eden ameller, münker de, Allah'ın emirlerine aykırı olan eylemlerdir (Izutsu, 2011: 326).

Ma'rûf ve münker kelimeleri, çok anlamlı kelimelerden olup, ma'rûf kelimesi, hem bireysel hem de toplumsal açıdan yararlı olan, hem toplumun ve hem de ferdin iyiliğini içeren; zulüm, haksızlık, ifrat ve tefritten uzak ahlâk, gelenek ve davranışların tamamını kapsar. Münker ise, ma'rûfun zıddı olup hem toplum hem de ferde zararı dokunan ahlâk, gelenek ve davranışların tamamıdır. Münkerde zulüm, haksızlık ve aşırılık vardır. Ma'rûf kelimesinin bu geniş anlamı tersinden münker kelimesi için geçerlidir (Derveze, trsz., 7; Şimşek, 2011: 231.) Aynı şekilde bu kapsama, "fakir ve kimsesizlere yardım ve merhamet etmek, sosyal hayatı âdil ve ahlâkî değerlere kavuşturmak" da girmektedir. Kısaca hem toplum hem de fert için bütün iyilikler ma'rûf, kötülükler de münker kelimesi ile ifade edilmektedir (Derveze, trsz, 8; Şimşek, 2011: 231-232.)

Ma'rûf, aldatmayı, sömürü ve istismarı, mal aşırıp kaçırmayı, zarar vermeyi, çıkar amaçlı iş yapmayı, başkasının malını haksız olarak almayı, başkasına zarar vermeyi kabul etmeyen bir anlam çerçevesi çizmektedir. Yetimin malının ma'rûf olanın dışında kullanılmasının yasaklanması, (Nisâ, 4/ 6.) kadınları boşamaktan vazgeçerken ona zarar ve sıkıntı vermekten kaçınmanın emredilmesi, (Bakara, 2/ 231.) ma'rûfu emretmenin, münkerden sakındırmanın bir toplumsal sorumluluk olarak görülmesi ve bu görevin mü'minlerden bir topluluğa verilmesi, (Âl-i İmrân, 3/ 110.) mü'minlere her işte ma'rûf ile davranma sorumluluğu yüklemektedir.

3. AİLE İLİŞKİLERİNDE MA'RÛF

Kur'an'da maruf kavramı nikah, talak, kocası ölmüş ve iddetini tamamlamış olan kadınlarla ilgili olarak kullanılır. "...Evlendiğiniz kadınlara mehirlerini de maruf bir şekilde verin..." (Nisa, 4/ 25). Bu ayette özel bir durum gündeme getirilir ve evlenilen kadın hür olmasa da yine mehirinin verilmesi gerektiğine işaret edilir. Aslında İslam öncesi cahiliye dönemde hür olmayan kadın bir eşya konumunda idi ve alınıp satılırken ücreti efendisine verilirdi. Halbuki mehir kadının bizzat kendine verilir. Bunun yanı sıra maruf kelimesi boşanan kadınlardan söz eden ayetlerde yer almaktadır (Bakara, 2/ 228-229,291-232,234,236,240-241). Söz konusu ayetlerde maruf kelimesi dinen, adeten ve örfen bilinen, iyi geçinme, güzel bir biçimde giydirme, dinin kötü görmediği, boşadıktan sonra kadının başkasıyla yeniden evlenmesine engel olmamayı, güzel davranmayı ve müsamaha göstermeyi ifade etmektedir. Dumlu, 2012: 167-168).

Evliliği devam ettirme imkânı kalmadığı ve ayrılmanın tek çare olarak görüldüğü durumlarda, dinin kocaya tanıdığı boşama hakkı iki defadır. Bundan sonra ya ma'rûf ölçülerde evliliği devam ettirme, ya da güzellikle (ihsan) evliliği sonlandırma arasında bir tercihte bulunma yolu vardır. (Bakara, 2/ 229). Câhiliye döneminde erkek karısını istediği kadar ve istediği zaman boşayabilir, işine geldiğinde boşamadan vazgeçer, böylece kadın ne evli ne boşanmış olur bu yolla koca, karısına eziyet ederdi. (Köse, 1999, 8). İslam, buna sınırlama getirdiği gibi erkeğin boşamayı kadını hem evlilikten hem de nafakadan mahrum etmesine de izin vermemiştir. (Taberî, 1992: 218,219; Mevdûdî, 1986: 154,155). Eşler, evliliği bitirme ve ayrılma düşüncesinden vazgeçerek evlilik birliğine devam kararı alırlarsa (Bakara, 2/228), eşlerin özellikle de kocanın karısına eziyet etmemesi, ona iyi davranması, kadının ihtiyaçlarını karşılama konusunda örfün ve sağduyunun gereklerine göre davranması, bu durumda kadının da kocasına karşı aile ahlâkı ve hukuku çerçevesinde sorumluluklarını yerine getirmesi dinin koyduğu ölçülere riayet etmesi istenmekte ve bütün bunlar "ma'rûf" olarak nitelendirilmektedir (Taberî, 1992: 214.)

“Kadınları boşadığınızda, bekleme sürelerini doldurmuşlarsa, onları ma’rûf bir biçimde tutun ya da ma’rûf bir biçimde serbest bırakın. Fakat zorla evlilik ve boşanmadan alıkoymaya kalkışmayın. Kim böyle yaparsa artık kendine zulmetmiş olur” (Bakara, 2/ 231.) anlamındaki ayete göre boşanan kadınları zorla tutmak suretiyle kadına eziyet etmenin ma’rufa uygun bir davranış olmadığı hatırlatılmaktadır. Bu ifade, ma’ruf biçimde tabirinin “doğru, kabul edilebilir bir tarzda ve eziyet etmeden” gibi bir anlama geldiğine işaret etmektedir. Bu anlam, ma’ruf ile hareket etmemenin, sınırı aşma ve “kişinin kendisine haksızlık etmesi” olarak kabul edilmesinden ortaya çıkmaktadır. Kadına yapılan bir eziyetin koca için kendisine zulmetme olarak nitelendirilmesi, ailede eşlerin bir bütün olarak kabul edildiği anlamına gelmektedir.

Ma’ruf kelimesinin anlamı üzerinden ele aldığımızda, eşlerin özellikle de kocanın ma’ruf ile hareket etmesi, birbirlerine istenmeyen şekilde kırıcı, üzücü, aşağılayıcı ve rencide edici bir şekilde davranmamayı gerekli kıldığını anlarız. Aile bir bütündür ve pek çok şey aile içinde sır olarak kalması gerekebilir. Bu konularda karı-koca duyarlı davranmalı, sırları ifşa edici, onur kırıcı, aile ve şahsiyetleri yıpratıcı söz ve davranışlardan uzak durmalıdır. Koca aile sorumluluğunun bir gereği olarak eşinin nafakasını makul bir şekilde karşılamalı, onu muhtaç bir halde bırakmamalıdır. Toplumun kabul ettiği, uygun gördüğü kocanın maddî imkânlarının gerektirdiği harcamaları yapmaktan imtina etmemelidir. Ma’ruf davranış ölçüleri, kocanın eşine karşı tutum ve davranışlarının dinin ve toplumun kabul ettiği ölçüler çerçevesinde olması gerekmektedir.

4. İHSAN KAVRAMI VE KUR’AN’DA KULLANILIŞI

“İhsan” kelimesi sözlükte “güzel olmak” mânasına gelen “husn” kökünden türetilmiş bir masdar olup, genel olarak “başkasına iyilik etmek” kötülüğün zıddı, “yaptığı işi güzel yapmak” şeklinde iki farklı anlamda kullanılmaktadır. İhsan ile iş yapan kimseye “muhsin” denir. İhsan, ihlâs ve in’âm anlamlarını da içerir. Yapılan bir işi güzel görmek de ihsan adını alır (Râgıp, 1986: 170-171; İbn Manzûr, 1990: 115-117.) Kur’an’da “ihsan” kavramı hem Allah’a hem de insanlara nispet edilerek yetmişten fazla ayette masdar, fiil ve isim şeklinde geçmekte, bu ayetlerin bir kısmında “başkasına iyilik etmek”, bir kısmında “yaptığı işi lâıykıyla yapmak” mânasında (Âlûsî, 1987: 217.) çoğunluğunda ise herhangi bir anlam kaydı olmaksızın mutlak anlamda kullanılmıştır (Abdübâkî, trsz. 202-204.)

İhsan kelimesinin kökü olan “hsn” kelimesinin karşıt anlamlısı “seyyi’e” olarak da gelmektedir. Bu da “iyilik-kötülük” olarak anlandırılmaktadır. Ayette şu şekilde geçmektedir: “İyilikle kötülük bir olmaz. Kötülüğü en güzel bir şekilde sav. Bir de bakarsın ki, seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir” (Fussilet, 41/ 34.) Bu da bize gösteriyor ki, Kur’an’a göre insanların arasını düzeltmenin ve ıslah etmenin yolu “ihsan” ile davranmaktır. Yani yapılan kötülüğü affetmek veya iyilikle defetmektir. Kötülüğe karşı sabretmek, kötülükle karşılık vermemek iyilik ama kötülük yapana iyilikle karşılık vermek “ihsan”dır (Mevdudî, 1986: 187.) Şa’bi, Hz. İsa’nın şüphesiz ki “ihsan”, sana kötülük yapana senin iyilik yapmandır. Yoksa ihsan, sana iyilik yapana iyilik yapman değildir” sözüyle ihsan’ın iyilikten çok daha fazlasını ifade etmiştir. Bir insanın yaptığı işin ihsan seviyesine ulaşabilmesi için, hem neyi nasıl yapması icap ettiğini iyi bilmesi, hem de bu bilgisini en güzel biçimde eyleme dönüştürmesi gerekir. Hz. Ali, “insanlar işlerini ihsan ile yapmalarına göre değer kazanır” derken bunu kastetmiştir (Âlûsî, 1987: 217-218.)

Allah’ın yarattığı her şeyi ihsanla yarattığını bildiren Secde 32/ 7. ayette de ihsan kavramı bu anlamdadır (Çağrı, 2000: 544.) Bu bağlamda ihsan, yapılan işleri güzelleştirir, ihsandan uzaklaşmak ise hem kişiyi hem de yapılan işi çirkinleştirir. İhsan, Allah katında güzel olan bir ameli lâıykı ile ve gereği gibi yapıp, o amelin kendisinde, güzelliğini, vasıflarının ve niteliklerinin güzelliğiyle süslemektir. Zira birçok güzellik vardır ki yapılırken çirkinleşir (Yazır, trsz., 468.) “O sizi şekillendirdi ve şeklinizi güzel yaptı” (Teğabûn, 64/ 3; Talak, 65/ 11.) ayetinde Allah’ın insanı ihsan ile yarattığı, bununla insanı güzelleştirdiği ve insanda da bunu görmek istediği anlaşılmaktadır. İhsan kavramının bozup dağıtmak, bütün iyilik ve ilişkileri yok etmek ile zıt bir anlam ifade edebileceğine dâir en açık örnek ise şu ayettir: “Allah’ın sana verdiği imkânlarla âhîret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah’ın sana ihsan ettiği gibi sen de ihsanda bulun ve yeryüzünde bozgunculuk yapmaya kalkışma. Çünkü Allah bozguncuları sevmez” (Kasas, 28/ 77.)

İhsan kelimesinin, ayet ve hadislerde insana nispet edildiği durumlarda, iki anlamda kullanıldığı görülmektedir. Birincisi “yaptığını güzel yapmak” şeklinde özetlenen anlam ikincisi de bu anlama uygun olarak insanın Allah’a karşı hissettiği derin saygı, bağlılık, itaat ruhu ve bu ruh halinin ürünü olan iyi davranışlar sergilemektir (Çağrı, 2000: 544.) Hz. Peygamber, “İhsan, Allah’ı görür gibi ibadet etmendir. Çünkü sen O’nu görmeden de O, seni görmektedir” şeklindeki açıklamıştır (Buharî, İman, 38; Müslim, İman, 7.) Zira ilâhî varlığın devamlı olarak maddî ve manevî tüm işlerimizdeki mevcudiyetine veya başka bir deyişle “Her an Allah ile beraber olma” şuuruna, keyfiyetine “ihsan” adını veriyoruz (Şahiner, 2012: 13.)

İhsan bilinciyle yapılan işlerin karşılığının daha iyi bir ödül olduğu müjdesi verilen ayette ihsan sahiplerinin, büyük günahlardan, kötülüklerden ve çirkin işlerden kaçınanlar olduğu bildirilmektedir (Necm, 53/ 30-31.) Tabiidir ki, insan, Allah'ın kendisini gördüğü bilinci ile iş yaptığında, o işi güzel, sağlam ve tam yapmaya çalışır. Çünkü Allah kendisini görmektedir ve O, yaptığını ve yarattığını tam ve mükemmel yapmaktadır. "Allah yaptığı işi güzel ve mükemmel yapmayı sever" (Taberânî, 1985: 275.) "Dağları görürsün, onları hareketsiz sanırsın. Halbûki onlar bulutların geçişi gibi hareket ederler. Bunu, her şeyi sağlam ve yerli yerince yapan Allah yapmıştır. Şüphesiz O, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır" (Neml, 27/ 88.)

"İhsan", takva gibi mü'minlere mahsûs bir özelliştir. Mü'min olan birinden ihsan sahibi olması beklenir. İhsan sahibi mü'minlerin özelliklerinden bir kısmını Kur'an şöyle açıklar: "Onlar; bollukta ve darlıkta infak eder (karşılıksız verir)ler, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah ihsan edenleri sever" (Âl-i İmrân, 3/ 134.) Burada "ihsan" kavramının ihtiva ettiği anlam, sadece maddî bir şey verme değildir. İhsan; üstün ahlaklı, inanmış, başkasının kötülüğüne karşı, mukabelede bulunma ve ceza verme gücüne rağmen öfkesini yenen, müsamaha gösteren insanın özelliğini göstermektedir (El-Behiy, 1995: 217.)

İnsanların, Allah'ın buyruklarına karşı gösterdikleri saygıyı takva olarak kabul eden Fahrettin er-Razi (1997: 259.) "iyilik yapmak" anlamındaki ihsanı ise iyi insanların kendi yakınlarına karşı tavırlarını belirleyen merhamet ve iyi davranışlardır, demektedir. İhsanî ilişkilerin iyileştirilmesine neden olan fazilet, adalet, iyi muamele ve diğer erdemler, hem bireysel hem de toplumsal davranışlar alanında başlıca insanî çabayı başarıya ulaştırır ve insanî ilişkileri en iyi düzeye çıkarır (Sıddıkî, 1990: 14.)

İhsanı hayatın bütün alanlarını kuşatan bir zorunluluk olarak gören Muhammed Gazali, İslam'ın hayata hâkim olma ve onu yönlendirme, eğrilerini düzeltme ve azgınları yola getirme hedefi vardır bunun yolu da ihsan ile davranmaktır demektedir (Gazalî, 1999: 67-68.) Ancak bu özellikte bir din ve mensupları böyle bir hedefe ulaşabilir. İnsanın her türlü zor ve zorluk karşısında ortaya koyacağı sabır ve metanet bir ihsan davranışdır. İnsan üstesinden gelemeyeceği zorlukları sabır temelli ihsan hareketi ile başarabilecektir.

İhsan, aile hayatında özellikle de boşanma sürecinde ve sonrasında mü'minlerden ısrarla istenen bir davranıştır. Bu davranış öncelikle ve özellikle kocadan beklenmektedir. Çünkü İslam'a göre boşanma sürecini yürütmeden sorumlu olan kocadır. Ayette şöyle ifade edilmektedir: "Boşama iki defadır. Bundan sonra ya iyilik/ma'rûf ile evliliği devam ettirmek ya da güzellik/ihsan ile evliliği sonlandırmaktır" (Bakara, 2/ 229.) Eşlerin arasını bulmaya, onları barıştırmaya çalışanların aile birliğini devam ettirme yönündeki çabaları da ihsan kapsamında değerlendirilmektedir (Nisâ, 4/ 128.)

Kur'an'da ihsan kelimesi, adâlet ve yakınlara yardım etme ile birlikte emredilmektedir (Nahl, 16/ 90.) Eşler ve aileleri, birbirlerinin en yakın akrabalarıdır. O halde iyilik ve ihsanı en çok onlar hak etmektedir. Toplumun en küçük kurumu olan ailede rahmetten doğan merhametin tabii olarak doğurduğu sevgi ve muhabbetin belirleyici olduğu iyilik merkezli ilişkiler, istenen şeyin gönül coşkusuyla ve fazlasıyla yapıldığı ihsan, her davranışın olumluya yorumlandığı, af ve hoşgörünün bir lütuf değil vazife telakki edildiği huzur ortamını doğurur. İlişkilerin temelinde oturan bu zihniyet, adaleti aşan bir özellik arz eder ve her türlü ilişkiye sadaka değeri kazandırır (Köse: 2014, 268.)

ihsan, adaletten daha erdemli bir davranıştır. Zira adalette bir insana hak ettiğini vermek, ihsanda ise hak ettiğinden fazlasını vermek vardır. Ayrıca ihsanda, hata edenin affedilmesi ve ona iyilikle karşılık verilmesi söz konusudur. Şu ayet ihsan ile hareket etmenin daha değerli ve erdemli olduğunu ifade etmektedir: "Güzel iş yapanlara (işini güzel yapanlara) (ahsenû'l-husnâ) karşılık olarak daha güzeli ve bir de fazlası vardır. Onların yüzlerine ne bir kara leke bulaşır, ne de bir zillet. İşte onlar cennetliklerdir ve orada ebedî kalacaklardır" (Yunus, 10/ 26.) Necm suresin de geçen ayetlerde işaret edildiği gibi, en güzel şekilde iyiliği yapanların mükâfatı çok büyüktür. Çünkü onlar büyük günahlardan ve kötü davranışlardan kaçınmak suretiyle âdeta sabır elbisesini üzerlerinde taşımaktadırlar. Sabrın da temelinde ihsan duygusu vardır. Aileyi ayakta tutan ve sürekli hale getiren en önemli erdem sabırdır. Sabırla eşlerin birbirlerini affetmeleri, birbirlerine katlanmaları mümkün hale gelir ve pek çok sorun ortadan kaldırılabılır.

Özellikle şunu ifade etmek gerekir ki, öfkenin ilacı sabırdır. Ancak öfkesine mağlup olmuş eşe karşı diğer tarafa düşen, sükûnetini muhafaza ederek o öfkeye boşalma fırsatı vermek ve sakinleşmesini beklemektir. Bu yapıldığı takdirde sorunların her zaman çözüme kavuşma imkânı vardır. Öfke aklı baştan aldığı için diğer tarafın öfkeye öfke ile karşılık vermesi, sorunun büyümesine çözümün imkânsız hale gelmesine sebep olabilir (Köse, 2014: 437.)

Muhsinlerin özellikleri bir ayette, bollukta ve darlıkta infak etmek, öfkeye hâkim olmak ve insanları affetmek şeklinde sıralanmıştır (Âl-i İmrân, 3/ 133-134.) İşte bu yüzden ihsan, adâletin üstünde tutulan bir

erdemdir. Toplumun birleşmesi ve bütünleşmesi, aile ilişkilerinin iyileşmesi ve iç huzurun devam edebilmesi için ihsan emredilmiştir. O halde ihsan, gerçek anlamda bir vermedir. Karşılık beklemeden ve gönülden hem de fazlasıyla vermedir. Fakat maddeyle ilgili vermeden öte insanca vermeyi ifade etmektedir. Mü'minin kendi içinden duyduğu bir istektir, dışından bir otoritenin zorlaması değildir. Sevgi ve merhamet vermeyi de içerir (El-Behiy: 1995, 219-220.) Ailenin huzuru ve birliğini sağlamanın yolu ihsan ile muamele etmektir. Zira sevgi ve merhamet verilen ve beklenen bir şeydir. İhsan da, her türlü vermek ve fedakârlık etmektir.

Netice olarak ihsan, ıslâh, adâlet, itkân, insâf, emredilenlere riayet, nehyedilenlerden sakınma, her işi lâyıkiyle yapma gibi her türlü bozuk, yanlış ve çirkinliklere karşı alınması gereken tüm tedbirleri içeren bir anlam çerçevesi çizmektedir. İhsan; anlam ve mâhiyeti itibariyle bütün güzellikleri ve arzu edilen şeyleri ifade eder. İhsan; iyilik etme, güzel davranma, ikram etme, lutuf, bağış, güzellik, uygunluk, güzel olan şeyi en güzel şekilde yapmak demektir. İhsan, başkasına imkân sunmak, iş ve fiillerinde güzel davranmak veya gerekenden fazla verip, gereğinden azını almaktır. İhsan meşhur hadiste de geçtiği üzere, Allah'ı görüyormuş gibi hareket etmektir. Çünkü biz O'nu görmesek bile, kuşkusuz O bizi görmektedir. İhsan'ın anlamı konusundaki bu hadis bize, yaptığımız her işte Allah'ın gözetimi altında olduğumuzu, dolayısıyla hep bu bilinçle davranmamızı öğütlemektedir. Bu da İslâmî duyarlılığın esasını teşkil etmektedir. İhsan ahlâkı, adaletten daha kapsamlı güzel bir huydur. Çünkü adalet anlayışında, karşıdakine hak ettiğini vermek, ihsanda ise daha fazlasını vermek, daha güzeli ile karşılıklı bulunmak anlayışı vardır.

5.AİLE İLİŞKİLERİNDE İHSAN

İslâm'da evlilik akdi yapılışı, unsur ve şartları, sağladığı haklar ve getirdiği yükümlülükler konusunda yer alan bilgi, hüküm ve öneriler netice itibariyle kadın ve erkeğin insanlık onuruna, dinin emir ve tavsiyelerine, toplumsal sağduyunun ölçü ve beklentilerine uygun biçimde aile birlikteliğini hedefleyen, ailenin sağlam temeller üzerine kurulmasını gaye edinen, muhtemel sakıncaları ve hak ihlallerini önlemeye çalışan bir dizi düzenleme niteliğindedir. Bu zengin bilgi birikiminin Kur'an ve hadislerde yer alan hükümlerle, İslâm hukukçularının bu hükümleri anlayış ve yorumlayış tarzlarıyla, sosyal hayatın şartları ve toplumsal telakkilerle ayrı ayrı ilgisi vardır (Apaydın ve ark, 1999: 221.)

İslam, aile yuvasında “devamlılık” ilkesini esas almıştır. Eşlerin her zaman uyumlu olmaları beklenemez. Bu yüzden aile içinde çıkabilecek anlaşmazlıkların önce sulh yoluyla çözülmesi (Bakara, 2/ 228), eşlere sabır tavsiye edilmesi (Nisa,4 /19), gerektiğinde tarafların yakınlarından belirlenecek hakemler aracılığı ile eşlerin eşlerin barıştırılması öngörülmüştür. Bunlardan sonuç alınmazsa dinin ve örfün uygun gördüğü bir tarzda evlilik birliğinin sonlandırılması bir çözüm yolu olarak sunulmuştur (Döndüren, 2003: II, 119.) Evliliğe devam edilecekse bunun ma'ruf bir şekilde sürdürülmesini tavsiye etmiş, evlilik hayatını sürdürme imkânı kalmadığında evliliğin güzellikle sonlandırılmasını bir çözüm yolu olarak görmüştür (Bakara, 2/ 229.) Kur'an'da aile birliğini devam ettirmeye yönelik eşlerin arasını düzeltme (ıslâh) ve barıştırma (sulh) çabaları teşvik ve tavsiye edilmiş ve bu çabalar ihsan olarak görülmüştür (Nisâ, 4/ 128.)

Aile birliğinin sonlandırılması anlamına gelen boşama bazı ilke ve esaslara bağlanmıştır. Hatta bu süreçte nikâh şahitlerinde istenmeyen adâlet şartı dahi aranmıştır (Talak, 65/ 2.) Bunun sebebi ailenin bir bütün olarak görülmesi, aile içi sırlarının ifşa edilmemesi, karşılıklı yalan ve iftiralara izin verilmemesi, eşler arasındaki ilişkiler konusunda bir fitneye kapı açılmaması aile ve eşlerin daha çok yıpratılmasının önüne geçilmesidir. Çünkü aile birliği sona erdikten sonra taraflar birbirlerini ağır bir şekilde suçlamakta, itham ve iftiralarla eşler birbirlerini yıpratmaya çalışmaktadırlar. Bu yolla her iki taraf birbirinden intikam alma yoluna başvurmakta neticede eşler ve yakınları arasında bir aile içi şiddet yarışı başlamaktadır.

Buna karşılık bir tedbir olmak üzere toplumsal sağduyunun onayladığı, mâruf ve hukukî sınırlar içinde çözüm aramak, bu alanda bir yanlışlık varsa onun iyileştirmeye ve düzeltmeye çalışmak en mantıklı çözüm yolu olarak gözükmektedir. Bireylerin dini ve vicdani sorumluluktan hareketle Allah karşısında hesap verecek olmayı yegâne müeyyide saymaları toplumsal düzeni ve ilgili kişilerin haklarını ihlâl edebileceği gibi insanların din hakkında suizana kapılmasına ve çeşitli ithamlarda bulunmasına da kolayca yol açabilir. Kul ile Allah arasında kalan bireysel tercih ve davranışlarda kişilerin Allah'a karşı sorumluluğu ön planda olsa bile sosyal yönü bulunan ve kul hakkına da taalluk eden insan ilişkilerinde daha objektif ve genel kriterlere, toplumsal sağduyunun (mâruf) onaylayacağı çözümlere yönelmek gerekecektir. Yasal müdahale ve düzenleme her zaman için yeterli güvence teşkil etmediği ve istenen iyileşmeyi sağlamadığı, toplumsal kabul bölgeden bölgeye değiştiği ve konu bir yönüyle de insan unsurunun yetişkinliği ve sorumluluk bilinciyle alâkalı olduğu için toplumumuzda sadece din kuralları gözetilerek yapılan ve yürütülen evlilikler hakkında genelleme yapmak ve kategorik bir yaklaşımda bulunmak doğru olmaz (Apaydın ve ark, 1999: 223.)

Müslüman aile, ilişkiler ağını merhametten doğan sevgi/meveddetin ördüğü, fedakârlığın, ferağatın zirveye çıktığı, derin duyguların, kopmaz bağların bütünleştiği büyü, mahrem bir yapıyı ifade eder. Bunun karşılığı da huzur ve mutluluktur. İnsanlar arasında gönülleri kaynaştıran, kin ve nefreti yok eden, ilişkilere derinlik kazandıran, taraflara rahatlık sağlayan en önemli hasletler, zarafet, nezaket ve letafettir. Birbirine yakın anlamlarda kullanılan bu üç kelime, söz ve eylemlerde kırıcı olmamak, incitici tutumlardan sakınmak, yumuşak ve kibar davranmak anlamlarına gelir. Kırıcı olmak ve kaba davranmak, insanları birbirinden uzaklaştıran, özellikle aile ve kurum ilişkilerini zora sokan ve dağıtan bir tutum özelliğine sahiptir (Köse: 2014, 268-269.) Sevgi/meveddet ve merhameti bir arada yaşadığımız ailemiz ve yakınlarımızdan sakınmak ise en büyük cimriliktir. Kur'an'a göre bu davranışlar Hz. Peygamberin hayatında ve ahlâkında bulunan en önemli özelliktir. O, yanındakilere merhamet ve şefkatle muamele etmiş, aile fertlerini incitmemiş ve onlara her konuda değer vermiştir. (Âl-i İmrân, 3/ 159.)

Sevgi, insanlar arasındaki ilişkiyi düzenleyen en önemli etkenlerden biri olduğu gibi eşler arasındaki ilişkiyi de düzenleyen en önemli faktörlerden biridir. Cinsellik vücuda yönelik olduğu halde sevgi kişiye yöneliktir. Bu nedenle sevginin gücü ve etkisi daha büyük ve daha süreklidir. Cinsellik fizyolojik bir ihtiyaç olduğu halde sevgi duygusal bir gerekliliktir. Çünkü sevgi fitrîdir, yani insanın yaratılışında mevcut olan ve beraberinde gelen bir duygudur. Her insan doğumundan ölümüne kadar sevgiye muhtaçtır. Her konuda olduğu gibi karı-koca ilişkilerinin temelini de sevgi oluşturur (Kırca, 1991: 74.)

Çoğunlukla ayrılıktan daha çok etkilenen çocuklar bu süreçte eşler tarafından koz olarak kullanılmaktadır. Çocuğun velayeti büyük bir sorun oluşturmakta, velayeti alan taraf karşı tarafı çocuğuyla görüşmesini engelleyerek cezalandırma yolunu tercih etmektedir. Diğer bir sorun da erkeğin kadın ve çocuğu için ödeyeceği nafakadır. Evliliğin bitirilme sürecindeki karşılıklı yıpratıcı ve üzücü tavırlar, eşlerin daha sonra birbirlerini herhangi bir şeyden mahrum ederek bunu bir eziyete dönüştürme çabasıdır. Bu davranışlar karşı tarafı tahrik etmekte ve bir anlamda şiddetin yolunu açmaktadır. Adli süreç devam ederken ahlâkî değerler hiçe sayılmakta, sosyal ve kültürel değerler göz ardı edilmekte, eşlerden beklenen olgun ve makul davranışlar yok olmaktadır.

Kur'an bütün bu yanlış yolları kapatmaya yönelik öğüt ve tavsiyelerde bulunmakta, bir takım yaptırımlar getirmektedir. Kur'an ayrılık sürecinin ihsan ve ma'rûf ile sürdürülmesini istemektedir. Bu süreçte taraflardan af, ferağat ve fedakârlık beklenmektedir. Bu talebin gerçekleşmesi, kişilerin inanç değerleri üzerinden bazı telkin ve tavsiyelerle mümkündür. Din ve inanç değerleri, bireyler üzerinde en etkili yaptırım unsurudur. Kur'an, öncelikle eşlerin ahlâkî davranmalarını tavsiye eder, bu netice vermezse hukukun devreye girmesini ve tarafların haklarının koruma altına alınmasını işaret eder (Bakara, 2/ 231-233.)

Bundan dolayı eşlerin ayrılıktan sonra birbirlerine eziyet etme ve zorluk çıkarmalarını Kur'an hoş karşılamamaktadır. (Bakara, 2/233.) Toplum algısında evliliğin bitirilmesi iyi ve hoş görülen bir sonuç değildir. Tarafların özellikle de erkeğin bu durumu kabullenip alınan karara saygı duyması kolay olmamaktadır. Bu anlayışta toplum ve çevre baskısı da önemli bir rol oynamaktadır. Ayrılık sonrasında yıprananlar sadece eşler ve çocuklar değildir. Eşlerin aileleri de bundan son derece olumsuz etkilenmekte şiddet ve cinayetler tarafların ailelerine de yöneltilmektedir.

Bu olumsuz neticeyi ortadan kaldırma ve önlemeye dönük manevî bir yaptırım, başvurulacak bir metot olarak ihsan ile hareket etmektir. İhsan bu noktada Kur'anî bir ilke olarak ayrılık sonrasında kocadan boşadığı eşine iyi davranmasını, yaptığı iyilikleri başına kakmamasını, verdiklerini geri almamasını, vermesi gerekenden daha fazlasını vermesini istemektedir. Bakara, 2/231-237, 241; Talak, 65/ 6-7. Zira ayrılan koca ayrıldığı eşine hakkını verme, kararına saygı duyma, kadına istediği takdirde yeniden evlenme konusunda müsamaha ve anlayış göstermemektedir. Bu durumda kadın da, eski eşinden hak etmediği gücünün yetmediği miktarlarda nafaka talep etmekte, çocuğunu göstermemekle tehdit etmekte ve eşinin yeniden evlenmesine rıza göstermemekte ve o da bu yolla eşini yıpratmaya çalışmaktadır. Bu durumda özellikle kocadan ma'rûf ve ihsan ile hareket etmesi istenmekle bu süreçte sorumluluğu kocaya yüklemektedir. (Talak, 65/ 1-2.)

İnsan ilişkileri açısından rahmetin tecellisi olan merhamet unsuru iki hususu ihtiva eder. Birincisi incelik, nezaket, zarafet, şefkat anlamına gelen rikkat; ikincisi de gönülden gelen sevgiyle, incitici bir tavır takınmaksızın istenilenden fazlasıyla iyilik etmek manasındaki ihsandır. (Râgıp, 1986: 170-171.) İhsan kelimesinin kökü dikkate alındığında iyilikte estetik bir unsurun bulunduğu ve buna da özen gösterilmesi gerektiği açıkça görülür. Kur'an'ı Kerim ve Hadislerde iyilik için özellikle güzel anlamına gelen "husn" kökünden türemiş ihsan kavramının kullanılması hem yapılan iyiliğin güzellik içermesi hem de güzellikle gönülden ve incitmeden yapılması gereğini ifade etmektedir. Zira davranışlarda kabalık, zorbalık ve

ilişkilerde sertlik ve sözlerde kırıcı incitici olmak yani katı kalplilik ve merhametsizlik, hataları affetmede müsamahasız ve hoş görüsüz olma, sağlıklı iletişimi engellediği için kurumsal yapıyı yıkmakta ve ilişkileri bitirmektedir (Köse: 2014, 267.)

Kur'an özellikle boşamada ihsanı emir ve tavsiye etmektedir (Bakara, 2/ 229.) Buna göre evliliği sonlandırmada ihsan, kocanın eşine verdiklerini geri almaması, hak ettiğinden fazlasını vermesi, maddî imkânları ölçüsünde kadını razı ve memnun etmesi, onu ortada çaresiz bırakmamasıdır (Bakara, 2/ 236-237.) Ayette bu konuya işaret edilmekte ve şöyle denilmektedir: “Bir eşi boşayıp yerine bir başka eşi almak isterseniz, onlardan birine (öncekine) yüklerle (mal ve para) vermişseniz bile, ondan hiçbir şey almayın. Ona iftira ederek ve apaçık bir günaha girerek verdiğinizizi alacak mısınız? Onu nasıl alırsınız ki, birbirinize katılmış (birleşerek içli-dışlı olmuş)tunuz. Onlar sizden kesin bir güvence (kuvvetli bir söz) de almışlardı” (Nisa, 4/ 20-21.)

Evlilikte nikâh, eşlerin karşılıklı birbirlerinin haklarına saygı duyacaklarına, sevgi ve merhamet ile birbirlerine bağlı kalacaklarına verilen bir sözdür. Ayrıca kadına bütün haklarında onu koruma ve gözetmeye yönelik ona verilen bir teminattır. Kur'an, Allah'ın evlilik kurumunun işleyişini takip ve gözetimi altında tuttuğunu bu konuda Allah'ın koyduğu kural ve ölçülere riayet konusunda dikkatli olunması gerektiğini hatırlatmaktadır. (Nisâ, 4/ 1.) Hz. Peygamber (s.a.v.) “Vedâ Hutbesinde” şöyle buyurmaktadır: “Kadınların haklarını gözetme ve onlara iyi davranma konusunda Allah'tan korkun, çünkü siz onları Allah'ın emanetleri olarak aldınız.”. Emanet güveni ifade eder. Aile güven üzerine kurulur ve eşler karşılıklı güvendikleri ve güven verdikleri sürece evlilik birliği devam eder. Güven bittiğinde de aile hayatı sona erer.

Klasik fıkıh anlayışının gereği olarak boşama hakkının kocaya verilmesi ve onların da bunu amacı dışında ve bazen bir tehdit unsuru olarak kullanmaları günümüzde toplumsal sağduyu tarafından hoş karşılanmayan bazı sonuçları da beraberinde getirmektedir. Boşama tehdidi, üçten dokuza şart etme gibi uygulamalar, toplumumuzda yaygın olarak görülmekte ve bunun sonucunda ya bu yönde gerçek bir arzu olmadığı halde aileler dağılmakta, yuvalar yıkılmakta ya da evliliği kurtarmak için meşruluğu tartışmalı yollara başvurulmaktadır. Her iki sonucun da arzu edilir bir durum olmadığı açıktır (Apaydın ve ark, 1999: 228.)

Günümüzde boşanma yetkisi ve bu yetkinin kullanımı sadece kocayı veya eşleri ilgilendiren özel bu hak kullanımı olmaktan çıktığı, bu konuda kocanın iradesini bertaraf etmeyen fakat toplumsal sağduyunun beklentilerine uygun olan, dinin de ilkelerine ters düşmeyen bazı objektif çözüm ve düzenlemelere ihtiyaç bulunduğu da açıktır. Çağımızda İslâm ülkelerinde bu alanda gündeme gelen fikhî tartışmalar, İslâm hukukçularının objektif ve sağduyulu çözüm önerileri ve yapılagelen hukukî düzenlemeler de böyle bir toplumsal gerçeklikten ve ona dayalı ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Ortaya mâkul ve sağduyulu çözümler koymak İslâm hukukçuları açısından artık kaçınılmaz bir sorumluluk olmuştur. Bu sayede, yaşanan çirkinliklerin ve yanlışların önünü almak ve boşanma işini tarafların sorumluluğu yanında objektif usullere havale etmek mümkündür (Apaydın ve ark, 1999: 229.)

6.SONUÇ

Aile toplumun en önemli kurumudur. Sağlam temeller üzerine kurulması gerekir. Bunun için eşlerin karşılıklı birbirlerine güvenmesi ve güven vermesi çok önemlidir. Kur'an'a göre yüce Allah, eşler arasında sevgi ve merhamet var etmiş ve evliliğin bu iki değer üzerine kurulması ve sürdürülmesi istenmiştir. Aile kurumu eşler üzerinde birtakım hak ve sorumluluklar yüklemekte, evliliğin sağlıklı yürüebilmesi için tarafların hak ve sorumluluklara riayet etmeleri gerekmektedir.

Aile hayatı her zaman sağlıklı ve istenildiği gibi yürümeyebilir. Bu durumda eşlerin birbirlerini sıkıntıya sokmamaları için bir karar almaları gerekir. İdeal olan ve arzu edilen tutum, eşlerin karşılıklı anlaşmaları, uygun görülürse birleşmeleri ya da ayrılmaları yönünde bir karar vermeleridir. Bu yönde alacakları bir karar eşlerin birbirlerini üzmelerine, güçlü tarafın zayıf tarafı ezmesine ve karşı tarafın hayatını zindan etmesine izin vermeyecek bir nitelikte olmalıdır. Evlilik ilişkilerinde olduğu gibi ayrılık sürecinde de insanî ve vicdanî ölçüler içerisinde kalınmalıdır.

Bu noktada Kur'an eşlere özellikle de erkeğe ma'rûf ve ihsan ölçüleri içerisinde davranmasını tavsiye etmektedir. Evliliğin devamına yönelik bir karar alınmışsa koca, ailenin bütün ihtiyaçlarını örfün ve toplumun kabul ettiği ölçüler içerisinde karşılamalı, kadını mahrum ve mağdur bir halde bırakmamalı, aile sorumluluğu çerçevesinde hareket etmelidir. Evliliğin bitirilmesi yönünde bir karar alındıysa yine eşler birbirlerini tahkir ve tezyif etmemeli, aile sırlarını korumaya özen göstermeli, birbirlerini yıpratmaya ve üzmeye yönelik davranışlardan özenle kaçınmalıdırlar. Koca, Kur'an'ın öngördüğü şekilde mehri verme ve bunun gereğini yerine getirme konusunda sorumlu davranmalı, verdiklerini zorla geri almaya

kalkışmamalıdır. Kadının yeni bir evliliğe karar vermesine müsamaha göstermeli, bunun için şiddet ve zorlamaya başvurmamalıdır. Kadın da kocasından imkânlarının üstünde bir nafaka talebinde bulunmamalı, çocuğunu eşine karşı bir koz olarak kullanmamalı, eşinin yeniden evlenmesini olgunlukla karşılamalıdır.

Bu anlamda Kur'an'ın tavsiye ettiği ilke ve ölçülerin aile birliğini korumaya, eşlerin onur ve şahsiyetlerini muhafazaya, evliliği bitirmenin bir toplumsal yaraya ve soruna dönüşmesine fırsat vermemeye yönelik tedbirler olduğunu kabul etmemiz gerekir. Bu durum bize, Kur'an'ın getirdiği aile anlayışının hem bireyin, hem ailenin hem de toplumun onurunu ve huzurunu korumayı amaçladığını göstermektedir. Netice olarak Kur'an'ın aile ve bireylerinin hem evlilik sürecinde hem de ayrılık sürecinde yıpratılmasına ve onurlarının rencide edilmesine izin vermemektedir. Bireysel anlamda insan onuru her şeyin üzerindedir. Kur'an'ın getirdiği ölçü ve ilkeler insan onurunu korumaya yöneliktir. İnsan onuru korunursa aile ve toplumun onuru da korunmuş olacaktır.

KAYNAKLAR

Abdulbâki, M. Fuad, (Trsz.), el-Mu'cemu'l-Müfehres li el-fâzi'l-Kur'ani'l-Kerim, Dâr-u İhyâ-i't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut.

Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihabuddin Mahmûd, (1987), (Ruhu'l-Meânî Fî Tefsir'l-Kur'ani'l-Azîm Ve's-Seb'ul-Mesânî, Dâru'l-Fikr, Beyrut.

Apaydın, Yunus ve arkadaşları, 1999, İlmihal II İslam ve Toplum, Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yay. İstanbul.

El- Behiy, Muhammed, (1995), Kur'ani Kavramlar, Trc. Ali TURGUT, Yöneliş Yay. İstanbul.

Celâleddin Mahallî, Celâleddin es-Suyûtî, (2007), "Tefsîru'l- Celâleyn, Dâr-u İbnKesîr, Dımeşk-Beyrut.

Çağrı, Mustafa, (2000), "İhsân", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, (544-546), İstanbul.

Derveze, Muhammed İzzet, (Trsz.), ed-Düstûru'l-Kur'ânî ve's_Sünnetu'-Nebiyetu fi Şuûni'l-Hayat, Mısır.

Doğan, Metin, (2003), Kur'an, Peygamber ve Toplum, Konya.

Dumlu, Ömer, (2012) Tefsir, Anadolu Üniversitesi Yay. Eskişehir.

Ebû Davûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistanî, (1981), Sünen, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Esed, Muhammed, (1999), Kur'an Mesajı, İşaret Yayınları, İstanbul.

El-Fîruzâbâdî, Mecdü'd-Din Muhammed bin Yakup, (1987), el-Kâmûsu'l-Muhît, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.

El-İsfahânî, er-Râğıp, (1986), el Müfredât fi Garîbi'l-Kur'an, Dâr-u Kahraman, İstanbul.

Gazalî, Muhammed, (1999), İslam'ın Manevî Boyutu, Şura Yayınları, Bursa.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İmadu'd-din İsmail, b. Şihâbiddin Ömer b.Kesîr b. Davud ed-Dımaşkî el-Kureyşî eş-Şâfiî, (1990), Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim, Mektebetül-Menar, Ürdün.

İbn Manzûr, Cemâluddin Muhammed b. Mükerrrem en-Nesârî (el-Afrikî el-Mısırî), (1990), Lisânul-Arap, Dâr-u Sâdır, Beyrut.

İzutsu, Toshihiko, (2011), Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar, Trc. Dr. M. Kürşat Atalar, Pınar Yayınları, İstanbul.

Köse, Saffet, (2014), "Câhiliye Arap Toplumunda Kocaların hanımlarına Yaptıkları Bazı Haksızlıklar ve İslam'ın Getirdiği Hukukî Düzenlemeler", (1999) Mehir Dergisi, İlkbahar, 8-13.

Köse, Saffet, Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu, Mehir Vakfı Yayınları, Konya.

Kırca, Celal, (1991), "Kur'ana Göre Ailenin Psikolojik Temelleri", Diyanet İlmi Dergi, 27 (2), (67-79).

Mansur Teyfurov, (2014), "Kur'an-ı Kerim'de Aile Yapısı", İğdır Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 3 (4), (183-200).

Mevdudî, Mevlanâ, (1986), Tefhimu'l-Kur'an, Trc. Heyet, İnsan Yayınları, İstanbul.

Müslim, İbn Haccac el-Kureyşî en-Neysâburî, (Trsz.) Sahih-i Müslim, Dâru İhyâ-i't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut.

- er-Râzî, Fahreddin, (1997), Mefâthu'l-Ġayb (Tefsiru'l-Kebir), Dâru'l-Îhyâi't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut.
- es-Sâbûnî, M.Ali, (Trsz.), Saffetü't-Tefâsîr, Dersaâdet Yayınları, byy.
- Şahiner, Necmettin, (2012), İnsan ve İç Denetim, İnsan Yayınları, İstanbul.
- Şimşek, M. Sait, (2011), Kur'an'ın Ana Konuları, Beyan Yayınları, İstanbul.
- Et-Taberî, Muhammed İbn Cerir, (1992), Câmi'u'l-Beyân an Te'vîl-i âyi'l-Kur'ân, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Tirmizi, Muhammed b. İsa, (1964), el-Camiu's-Sahih, el-Mektebetü's-Selefiyye, Medine.
- Yazır, Muhammed Hamdi, (trs.), Hak Dini Kur'an Dili, Eser Neşriyat ve Dağıtım, B.y.y.
- Yıldırım, Duran Ali, (2016), Kur'an'da Fesat, Çimke Matbaası, Konya.
- ez-Zebidî, es-Seyyid Muhammed Murtada, (1306), Tâcu'l-Arûs, min Cevâhiri'l-Kâmûs, Matbaay-ı Hayriye, B.y.y.